

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Волох О. К.

ВСТУП

Неодноразово Конституційний Суд України у своїх рішеннях наголошував і на тому, що верховенство права – це панування права у суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо (абзац другий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004). Неодмінним елементом принципу верховенства права, як відзначив єдиний орган конституційної юрисдикції, є юридична визначеність, яка вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини, оскільки інше не може забезпечити їх однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, абзац дев'ятий підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018); юридичною визначеністю обумовлюється втілення легітимних очікувань, тобто досягнення бажаного результату шляхом вчинення правомірних дій з огляду на заздалегідь передбачені ймовірні наслідки (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Першого сенату від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019).

Проте розглядавані у даному дослідженні положення процесуальних кодексів (статті 328 КАС України, статті 287 ГПК України, статті 389 ЦПК України) порушують принцип правової визначеності (як елемент верховенства права, обов'язок дотримання якого встановлено статтею 8 Конституції України), що не сприяє їх однозначному застосуванню та вже на практиці призводить до порушення конституційних прав людини і громадянина.

1. Скорочення права на доступ до касаційної інстанції в процесуальних кодексах України

3 жовтня 2017 року було прийнято в цілому як закон проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»¹ (далі – Закон № 2147).

Прийнято його було з численними порушеннями, про що свідчать дані з пояснювальної записки до проекту Постанови Верховної Ради України «Про скасування рішення Верховної Ради України від 03.10.2017 про прийняття в цілому як закону законопроекту про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (від 03.10.2017 р. реєстр. № 6232-п).

Зокрема, автор проекту постанови № 6232-п народний депутат Ю.В. Левченко вказує на таке: *«Вказане рішення прийняте з грубим порушенням вимог Конституції та Регламенту Верховної Ради України щодо процедури законотворчої діяльності. Верховною Радою України порушено Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» стосовно прийняття рішень щодо законопроекту № 6232 з початку його реєстрації... В порушення пункту 1 частини 2 статті 37 та статті 47 Закону «Про Регламент Верховної Ради України» (надалі – Регламент), процедурні та остаточне рішення щодо законопроекту № 6232 приймалися шляхом так званого «кнопкодавства», тобто не всі народні депутати, які нібито проголосували, брали участь у голосуванні особисто. З грубим порушенням встановленої Регламентом процедури здійснювався розгляд та приймалися рішення щодо поправок і пропозицій до вказаного законопроекту»*².

Свого часу вказане «кнопкодавство» стало основною причиною для визнання Закону України від 03.07.2012 р. № 5029-VI «Про засади державної мовної політики» таким, що не відповідає Конституції України

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

² Пояснювальна записка до проекту постанови Верховної Ради України «Про скасування рішення Верховної Ради України від 03.10.2017 про прийняття в цілому як закону законопроекту про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (від 03.10.2017 р. реєстр. № 6232-п). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62634 (дата звернення: 12.06.2026).

(з підстави недотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення відповідного законопроекту)³.

Але акцентувати увагу в даному дослідженні на виявлених Ю.В. Левченком порушеннях ми не будемо, адже предметом нашого наукового дослідження є інші, більш важливі, речі. Хоча факт наявності заявлених у вищевказаному документі порушень законодавчої процедури логічно тягне за собою певний висновок: дані порушення у процесі прийняття в новій редакції трьох процесуальних кодексів було допущено умисно – саме з метою прийняття законопроекту № 6232 у запропонованому до другого читання вигляді, тобто **без урахування зауважень**, сформульованих в експертних висновках Головного науково-експертного управління (далі – ГНЕУ) та Головного юридичного управління (далі – ГЮУ) Апарату Верховної Ради України.

Так, Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було запроваджено *«розумні процесуальні фільтри»* для касаційного оскарження судових рішень⁴ (п. 3.7 пояснювальної записки).

Йдеться про положення частини 3 статті 287 нової редакції ГПК, частини 3 статті 389 нової редакції ЦПК, частини 5 статті 328 нової редакції КАС України. В усіх трьох процесуальних кодексах Законом № 2147 введено обмеження щодо права на касаційне оскарження:

- рішень, ухвал суду першої інстанції та постанов, ухвал суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом;
- судових рішень у справах незначної складності⁵, крім випадків, якщо:
- касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;
- справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу.

³ Рішення Конституційного Суду України від 28.02.2018 р. № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴ Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів" (від 23.03.2017 р. реєстр. № 6232). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (дата звернення: 12.06.2026).

⁵ Законом України від 15.01.2020 р. № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» перелік справ було додатково розширено.

Щодо окремих з цих положень було висловлено слушні зауваження, які не було жодним чином враховано при прийнятті законопроекту в цілому, що є доказом невиваженості, умисного характеру запровадження даних процесуальних фільтрів.

Як зазначено у Пояснювальній записці, *однією з головних ідей законопроекту була гармонізація правил цивільного, господарського та адміністративного судочинства із збереженням специфіки кожного.*

Відповідно, нові редакції ГПК, ЦПК та КАС України містять блоки подібних за змістом норм, які стосуються однакових процесуальних механізмів розгляду справ незалежно від правової юрисдикції суду. У зв'язку з цим зауваження ГНЕУ та ГЮУ Апарату Верховної Ради України щодо концептуальних підходів у здійсненні правосуддя стосуються всіх трьох процесуальних кодексів. Отже, розглянемо дані зауваження детально.

Як вказано у Висновку ГНЕУ від 08.06.2017 р., проєкт спрямований на обмеження кола справ, які можуть підлягати касації. Це впливає, зокрема, з переліку справ, які не підлягатимуть касаційному оскарженню (частина 3 статті 288 ГПК, частина 3 статті 390 ЦПК, частина 5 статті 328 КАСУ у новій редакції). *Такі зміни істотно звужують конституційні права суб'єктів на касаційне оскарження судового рішення, що може призвести до суттєвого збільшення випадків оскарження судових рішень, прийнятих національними судами, до Європейського суду з прав людини*⁶.

Згідно п. 37 Зауважень ГЮУ, у проєкті не визначено, що конкретно слід розуміти під такими питаннями, як «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики», «справа має виняткове значення для учасника справи» тощо. Наявність таких оціночних питань може не лише негативно позначитися на судовій практиці, а й створити в судовій системі додаткові підстави для корупційних зловживань. Відтак, на наш погляд, не дотримано принципу юридичної визначеності закону, як складової принципу верховенства права, та не враховано сталості практики Європейського суду з прав людини, який вимагає достатньо чітких формулювань правових норм у тексті нормативно-правових актів»⁷.

Саме такі формулювання залишаються у тексті трьох процесуальних кодексів і сьогодні:

⁶ Висновок Головного науково-експертного управління на проєкт Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232 від 23.03.2017 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9 (дата звернення: 12.06.2026).

⁷ Зауваження Головного юридичного управління на проєкт Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232 від 23.03.2017 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9 (дата звернення: 12.06.2026).

- «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики»;
- «справа становить значний суспільний інтерес»;
- «справа має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу».

Але визначення термінів «значний суспільний інтерес», «виняткове значення для учасника справи», «фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики» немає в законодавстві України.

На цьому було акцентовано увагу і в Зауваженнях ГЮОУ на законопроект «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.): *«Запропонувавши зміни до статей 287 ГПК України, 389 ЦПК України, 328 КАС України, законопроектom № 2314 не було запропоновано змін до їх відповідних положень з метою уточнення таких оціночних понять, як «касаційна скарга стосується права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики», «справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу»⁸.*

В уже діючому Законі України від 15.01.2020 р. № 460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» (колишній проект № 2314) ці формулювання залишилися без змін, і знов-таки без їх тлумачення.

Важливі висновки щодо звуження конституційного права громадян на касаційне оскарження судового рішення, містяться у Зауваженнях ГЮОУ щодо названого проекту № 2314. Отже, вони залишаються актуальними для всіх трьох викладених в новій редакції процесуальних кодексів України. Сутність їх полягає в наступному.

Касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках є однією з основних засад судочинства в Україні відповідно до пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України.

⁸ Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

Конституційний Суд України вже неодноразово у своїх правових позиціях зазначав, що право на апеляційне та касаційне оскарження не може бути звужено:

– *«Реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина»* (абзац 3 підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 № 11-рп/2007)⁹;

– *«Право на судовий захист включає в себе, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень»* (абзац 9 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 08.04.2015 р. №3-рп/2015)¹⁰.

Верховна Рада України, визначаючи законом основні засади судоустрою та судочинства в Україні, повинна встановлювати такий обсяг права учасників судового провадження на інстанційне оскарження рішення суду першої інстанції, який би забезпечував ефективний судовий захист. Обмеження доступу до апеляційної чи касаційної інстанцій можливе лише **у виняткових випадках** з обов'язковим дотриманням конституційних норм і принципів. Встановлюючи обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, законодавець повинен керуватися такою складовою принципу верховенства права, як пропорційність.

Тобто, враховуючи відомі правові позиції Європейського суду з прав людини, слід наголосити, що хоча можливість обмеження права на касаційне оскарження рішення суду згідно з Конституцією України допускається (пункт 8 частини третьої статті 129), однак воно не може бути свавільним та несправедливим. Таке обмеження має бути передбачене виключно Конституцією та законами України; переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим. У разі обмеження права на оскарження судових рішень законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію права на судовий захист і не

⁹ Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 р. № 11-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України від 08.04.2015 р. №3-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

порушувати сутнісний зміст такого права¹¹. Згадані вище правові позиції Європейського суду з прав людини будуть далі ретельно розглянуті у зв'язку з наявною нині помилковою судовою практикою, початок якої покладено Конституційним Судом України.

У пояснювальній записці до проекту № 2314 наголошується, що його головна мета – «забезпечення єдності та сталості судової практики», для чого Верховний Суд має стати «судом права», «що розглядає спори, які мають найважливіше (принципове) значення для суспільства та держави, та не є «судом фактів»», а отже, у касаційному порядку мають розглядатися справи за скаргами, що стосуються «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики»¹².

Знов-таки, за відсутності чітких критеріїв *фундаментальності* значення розгляду відповідної касаційної скарги для формування єдиної правозастосовчої практики вказана вище фраза з Пояснювальної записки до проекту № 2314 звучить глузуванням над людською гідністю громадян України, які сподіваються на реалізацію свого права на судовий захист, на справедливий суд.

Необхідно також вказати на зауваження ГНЕУ щодо законопроекту № 2314 (актуальні і щодо нині діючого Закону № 460-IX). Фахівці ГНЕУ вказують таке: *«Варто також зауважити, що касаційний суд, як такий, не може розглядатися виключно як «суд права», що розглядає лише справи фундаментального значення, оскільки наслідком такого підходу є скасування касаційного порядку перегляду всіх інших судових рішень, що може розглядатися як порушення права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод). Запровадження жорстких обмежень стосовно подання касаційних скарг може розглядатися як обмеження конституційного права особи на оскарження судового рішення. <...> З огляду на це вважаємо, що у вказаних процесуальних кодексах України має бути встановлений чіткий перелік підстав для допуску до касаційного оскарження, який обумовлює*

¹¹ Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

¹² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

різноманітність обставин для перегляду судових рішень та має слугувати формуванню дієвої судової системи, що гарантуватиме учасникам відповідних спорів право на справедливе судове рішення»¹³.

На наше переконання, запровадження так званих «розумних процесуальних фільтрів» у 2017 році в результаті прийняття трьох процесуальних кодексів в новій редакції є порушенням вимог частини третьої статті 22 Основного Закону України, згідно з якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Але слід визнати, що саме це є стрижнем державної політики щодо реформування вітчизняного судочинства.

Відповідно до п. 8 частини першої статті 129 Конституції України в чинній редакції до основних засад судочинства належить забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення¹⁴.

Отже, Конституція України в діючій редакції вже не містить права оскарження в касаційному порядку усіх без винятку судових рішень: законодавцем встановлене обмеження щодо можливості такого оскарження.

Конституційний Суд України у висновку від 20.01.2016 р. № 1-в/2016 зазначає, що після апеляційного розгляду справи сторони судового процесу можуть бути наділені правом оскаржити судові рішення першої та апеляційної інстанцій до суду касаційної інстанції *у випадках, визначених законом, що сприятиме забезпеченню реалізації принципу верховенства права*¹⁵.

Необхідно зробити акцент на тому, що в редакції статті 129 Конституції України до 2016 року ця норма мала більші гарантії для забезпечення права громадян на судовий захист: адже однією з основних засад судочинства законодавець називав «забезпечення апеляційного та касаційного

¹³ Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

¹⁴ Конституція України від 28.06.1996 р. (в редакції від 01.01.2020) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

¹⁵ Висновок у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20.01.2016 р. № 1-в/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#top> (дата звернення: 12.06.2026).

оскарження рішення суду, *крім випадків, встановлених законом*» (пункт 8 частини третьої статті 129 Конституції України)¹⁶.

Принцип *забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом* закріплено тепер і в трьох процесуальних кодексах України (п. 7 ч. 3 ст. 2 КАС України, п. 9 ч. 3 ст. 2 ЦПК України, п. 9 ч. 3 ст. 2 ГПК України) згідно Закону № 2147.

Вказане є ще одним доказом наявності державної політики поступового скорочення права на судовий захист в Україні, зокрема в частині можливості касаційного оскарження судового рішення.

Необхідно згадати у зв'язку з цим відомі правові позиції Конституційного Суду України щодо сутності та обсягу закріпленого у статті 55 Конституції України права на судовий захист.

2. Обсяг конституційного права на судовий захис

Конституційний Суд України у Рішенні від 25 листопада 1997 року № 6-зп сформулював юридичну позицію, за якою удосконалення законодавства в контексті статті 55 Конституції України має здійснюватися поступово, а саме спрямовуватися на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень (пункт 2 мотивувальної частини).

Ця юридична позиція узгоджується з положеннями статті 13 Конвенції щодо ефективного засобу юридичного захисту від порушень, вчинених особами, які здійснюють свої офіційні повноваження.

Реалізація права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності вказаних суб'єктів має відповідати також вимозі стосовно доступності правосуддя, про що зазначено в актах міжнародного права – Загальній декларації прав людини 1948 року (стаття 8), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (стаття 14), Конвенції (стаття 6), (абзаци 3-6 п. 2.3 мотивувальної частини рішення КСУ від 13.06.2019 р. № 4-п/2019)¹⁷.

Адміністративне судочинство як спеціалізований вид судової діяльності стало тим конституційно і законодавчо закріпленим механізмом, що збільшив можливості людини для здійснення права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень¹⁸.

¹⁶ Конституція України від 28.06.1996 р. (в редакції від 02.03.2014) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20140302#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

¹⁷ Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 р. № 4-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

¹⁸ Рішення Конституційного Суду України від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

Складовим елементом конституційного принципу верховенства права в розумінні статті 8, частини другої статті 55 Конституції України є доступ особи до суду з метою здійснення судового контролю щодо законності та правомірності усіх рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, оскільки в результаті такої діяльності публічної влади можливе свавільне втручання у права, свободи будь-якої фізичної чи юридичної особи (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини рішення від 24 червня 2020 року № 6-р(П)/2020)¹⁹.

Сутнісний зміст права на судовий захист слід визначати з урахуванням конституційно установлених засад судочинства як гарантій, що забезпечують його ефективну реалізацію (друге речення абзацу четвертого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 5-р(П)/2021)²⁰.

Право на судовий захист як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя; відсутність такої можливості обмежує це право, яке за змістом частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абзац п'ятнадцятий пункту 3 мотивувальної частини рішення від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002)²¹.

Право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя (абзац 8 підпункту 2.1 мотивувальної частини рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018)²².

Конституційний Суд України у своїх рішеннях, зокрема від 25 листопада 1997 року № 6-зп, від 25 грудня 1997 року № 9-зп, послідовно підкреслював значущість положень статті 55 Конституції України щодо захисту кожним у судовому порядку своїх прав і свобод від будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб, а також стосовно неможливості відмови у правосудді. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України) є однією з основних засад судочинства. Цю засаду

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 2020 року № 6-р(П)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

²⁰ Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2021 р. № 5-р(П)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

²¹ Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 р. № 8-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

²² Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 р. № 10-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

судочинства Конституційний Суд України вважає такою, що визначає «обсяг судового захисту» (п'яте речення підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини рішення від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020)²³.

Сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини рішення від 21.07.2021 р. № 5-р(II)/2021)²⁴.

Конституційний Суд України наголошує, що здійснення публічної влади в добропорядний спосіб вимагає того, щоб особі було надано можливість у дієвий спосіб оскаржувати акти органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, їхні дії або бездіяльність, завдяки чому забезпечується підзвітність цих органів та їх посадових і службових осіб за ухвалені ними рішення, учинені дії або бездіяльність. Тому адміністративне судочинство є стрижневим елементом демократичного врядування, а його дієвість – засадничою для будь-якого суспільства, ґрунтованого на правовладді. Призначення національної системи адміністративного судочинства полягає в тому, щоб забезпечити судовий контроль щодо рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб відповідно до процедури, узгодженої з вимогами справедливого судового розгляду (абзаци третій, п'ятий пункту 5 мотивувальної частини рішення від 01.03.2023 р. № 2-р(II)/2023)²⁵.

Конституційний Суд України наголошує, що в юридичних відносинах між особою – з одного боку, і державою (в особі органів державної влади) та іншими органами публічної влади – із другого, особа завжди є слабшою стороною. Саме тому в державі, керованій правовладдям, мають діяти адміністративні суди, метою діяльності яких є захист особи супроти держави. Законодавець для забезпечення дієвості правовладдя, права особи на судовий захист в адміністративному судочинстві, гарантій його реалізації, мети діяльності адміністративних судів повинен запровадити такий юридичний механізм здійснення адміністративного судочинства, за якого особа в судовому процесі не перебуватиме в гіршому процесуальному становищі порівняно з державою в особі органів державної влади, а також

²³ Рішення Конституційного Суду України від 17.06.2020 р. № 4-р(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

²⁴ Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2021 р. № 5-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

²⁵ Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 р. № 2-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

іншими органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами, та матиме реальну процесуальну можливість захистити і поновити свої порушені права, свободи та інтереси, зокрема, завдяки наявності потрібного у зв'язку із цим обсягу права на судовий захист (абзаци другий, третій підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини рішення від 01.03.2023 р. № 2-р(П)/2023)²⁶.

3. Щодо розумності процесуальних фільтрів для касаційного оскарження судових рішень

Звертає на себе увагу стаття судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Яна Берназюка «Європейські стандарти реалізації права особи на доступ до правосуддя в аспекті можливості касаційного (третього) перегляду справи», опублікована 16 січня 2021 року в «Судово-юридичній газеті», а також на веб-порталі «Судова влада»²⁷.

Я.О. Берназюк, доктор юридичних наук, професор, має низку наукових публікацій, пов'язаних з застосуванням практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві. В даному випадку ним проаналізовано відповідну судову практику, що стосується можливості касаційного оскарження судового рішення.

Зокрема, стаття містить декілька посилань на справу «Зубац проти Хорватії» («*Zubac v. Croatia*», заява № 40160/12), а саме на пункти 73, 82, 83, 85, 86, 106 і 125.

Загальними фразами з наведених пунктів рішення у справі «Зубац проти Хорватії» автор статті, на нашу думку, бажає підвести певний підсумок практиці Європейського суду з прав людини з зазначеного питання: в одних випадках ЄСПЛ визнає недопуск до касації порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції, в інших випадках – визнає це правомірним. Інакше кажучи: *буває так, а буває інакше – як шановний Суд вважатиме за потрібне*.

Але в розглядуваному рішенні Європейського суду з прав людини є більш вагомі аргументи, які пояснюють підхід Суду більш детально, і ми дозволимо собі процитувати їх нижче.

Наприклад, у п. 85, який цитує Я.О. Берназюк, є вказівка на **обов'язок** Суду «враховувати деякі додаткові фактори, а саме: (і) передбачуваність обмеження, (ii) на кого саме – заявника чи державу-відповідача – мають покладатися негативні наслідки помилок, допущених під час провадження, які призвели до того, що заявнику було відмовлено у доступі до верховного

²⁶ Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 р. № 2-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

²⁷ Берназюк Я.О. Європейські стандарти реалізації права особи на доступ до правосуддя в аспекті можливості касаційного (третього) перегляду справи. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1057874/> (дата звернення: 12.06.2026).

суду, та (iii) чи можна стверджувати, що ці обмеження пов'язані з «надмірним формалізмом»²⁸.

Але розкривати зміст цих факторів Я.О. Берназюк не вважає за потрібне, хоча на них скажникам-касаторам є сенс посилалися для обґрунтування доступу до касаційної інстанції і після внесення змін щодо правосуддя до Конституції України та трьох процесуальних кодексів.

Так, стосовно другого критерію (*«Тягар негативних наслідків помилок, допущених під час судового розгляду»*) ЄСПЛ неодноразово вирішував питання пропорційності, визначаючи процесуальні помилки, що виникли під час судового розгляду, в результаті чого заявник був позбавлений доступу до суду, та ухвалюючи рішення про те, чи мав заявник нести надмірний тягар у зв'язку з цими помилками. В тих випадках, де відповідна процесуальна помилка виникла лише з одного боку, з боку заявника чи з боку відповідних органів влади, зокрема суду(-ів), залежно від випадку, Суд, як правило, схильний покласти тягар на ту сторону, яка її допустила²⁹.

Ухвалюючи рішення про те, на кого слід покласти тягар, Суд повинен керуватися такими міркуваннями: зокрема, обмеження доступу до суду буде непропорційним, якщо неприйнятність засобу юридичного захисту є наслідком того, що допущення помилки поставлено у провину заявнику, який об'єктивно не відповідає за неї³⁰.

Що стосується третього критерію (*«Критерій “надмірного формалізму”»*), Суд наголошує на цінності та важливості дотримання формалізованих норм цивільного процесу, за допомогою яких сторони забезпечують вирішення спору цивільного характеру. При цьому у практиці Суду закріплено, що «надмірний формалізм» може суперечити вимозі забезпечення практичного та ефективного права на доступ до суду згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції. Це зазвичай відбувається у випадку особливо вузького тлумачення процесуальної норми, що перешкоджає розгляду позову заявника по суті, із супутнім ризиком порушення його чи її права на ефективний судовий захист³¹.

Оцінювання скарги на надмірний формалізм у рішеннях національних судів зазвичай буде результатом розгляду справи в цілому. При проведенні оцінювання Суд часто наголошував на питаннях «юридичної визначеності» та «належного здійснення правосуддя» як на двох основних елементах для

²⁸ Рішення Європейського суду з прав людини від 5 квітня 2018 року (заява № 40160/12) у справі *«Zubac v. Croatia»*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-184798&filename=CASE%20OF%20ZUBAC%20v.%20CROATIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20by%20OSCE%20Ukraine%20%20%20.pdf> (дата звернення: 12.06.2026).

²⁹ Там само, п. 90.

³⁰ Там само, пункти 92, 95.

³¹ Там само, пункти 96, 97.

проведення розмежування між надмірним формалізмом та прийнятним застосуванням процесуальних формальностей. Зокрема, Суд постановляв, що *є порушенням права на доступ до суду, коли норми не переслідують цілі юридичної визначеності та належного здійснення правосуддя та утворюють свого роду перепону, яка перешкоджає вирішенню справи учасників судового процесу по суті компетентним судом*³².

У своїй подальшій практиці Суд послідовно спирався на вищезазначені елементи при ухваленні рішення щодо того, чи було тлумачення процесуальної норми таким, що необґрунтовано обмежувало право заявника на доступ до суду³³.

Зазначене вище кардинально зміщує акценти при розгляді питання можливості відкритті касаційного провадження в адміністративному, цивільному та господарському судочинстві України.

Адже у зауваженнях фахівців ГЮУ Апарату Верховної Ради України (які ми повністю підтримуємо) як раз і йдеться про юридичну невизначеність, оціночний характер норм, що визначають умови допуску справи у касаційну інстанцію.

Слід також зауважити, що умова доступу до касації «у випадках, визначених законом» вказує на те, що виключно Законами України, а не підзаконними нормативно-правовими актами можуть бути встановлені такі випадки.

При цьому, необхідно зважати на висновки, сформульовані у рішеннях Європейського суду з прав людини стосовно можливості обмеження прав людини і громадянина – відповідно до закону – з боку органів державної влади щодо. Основні правові позиції ЄСПЛ зводяться до такого:

– Формулювання «згідно із законом» вимагає від оскаржуваного заходу його відповідності **принципові верховенства права** (Рішення від 07.11.2013 р. у справі «Белоусов проти України» (Belousov v. Ukraine), заява № 4494/07, п. 45)³⁴;

– Вираз «відповідно до закону», згідно практики ЄСПЛ, стосується **якості відповідного законодавства** і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна **передбачити його наслідки для себе**, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (рішення від 29.04.2003 р. у справі «Назаренко проти України», заява № 39483/98, п. 153)³⁵;

³² Там само, пункт 98.

³³ Там само, пункти 98,99.

³⁴ Рішення ЄСПЛ від 07.11.2013 р. у справі «Белоусов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text (дата звернення: 12.06.2026).

³⁵ Рішення ЄСПЛ від 29.04.2003 р. у справі «Назаренко проти України», заява № 39483/98. URL: https://if.arbitr.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_3/Nazarenko.pdf (дата звернення: 12.06.2026).

– Закон має бути доступним і передбачуваним, тобто сформульованим достатньо чітко, щоб забезпечити особі можливість – за необхідності шляхом надання відповідної поради – регулювати свою поведінку. Щоб національне законодавство відповідало цим вимогам, воно повинно надавати адекватний юридичний захист від свавілля та, відповідно, із достатньою чіткістю зазначати межі повноважень, наданих компетентним органам влади, та спосіб їхнього здійснення (рішення від 06.07.2015 р. у справі «Заїченко проти України (№2)», заява № 45797/09, п. 118)³⁶;

– Законодавство повинно з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення дискреційного повноваження, наданого компетентним органам влади, з огляду на «законну мету» відповідного заходу, аби забезпечити особу належним захистом від свавільного втручання (рішення від 23.10.2014 р. у справі «Вінтман проти України» (Vintman v. Ukraine), заява № 28403/05, п. 18)³⁷;

– Національне законодавство має з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного права, наданого органам влади, щоб забезпечувати громадянам той мінімальний рівень захисту, на який вони мають право згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві (Рішення від 12.03.2009 р. у справі «Сергій Волосюк проти України»³⁸, заява № 60712/00, п. 82).

Процесуальний закон надає дискреційне право Верховному Суду вирішувати питання доступу до правосуддя в касаційній інстанції справ, які були розглянуті в порядку спрощеного провадження.

Дискреція виявляється у тому, що колегія суддів повинна зробити висновок стосовно того, зокрема, чи:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики (пп. а) п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС України, пп. а) п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України, пп. а) п. 2 ч. 3 ст. 287 ГПК України);

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу (пп. в) п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС України, пп. в) п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України, пп. в) п. 2 ч. 3 ст. 287 ГПК України);

³⁶ Рішення ЄСПЛ від 06.07.2015 р. у справі «Заїченко проти України (№2)», заява № 45797/09. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87#Text (дата звернення: 12.06.2026).

³⁷ Рішення ЄСПЛ від рішення від 23.10.2014 р. у справі «Вінтман проти України» (Vintman v. Ukraine), заява № 28403/05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45#Text (дата звернення: 12.06.2026).

³⁸ Рішення ЄСПЛ від 12.03.2009 р. у справі «Сергій Волосюк проти України», заява № 60712/00; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_095#Text (дата звернення: 12.06.2026).

Судові рішення, що не відповідають даним критеріям, не підлягають касаційному оскарженню.

Зазначені норми діють без змін з 15 грудня 2017 року. Але і станом на сьогодні нормами процесуального законодавства України жодним чином не врегульовані питання, в який спосіб скажник має обґрунтувати касаційну скаргу так, щоб суд мав чіткі критерії для однозначного вирішення питання:

- чи скарга безумовно стосується питання права, яке має дійсно *фундаментальне* значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

- чи справа дійсно становить *значний* суспільний інтерес;

- чи справа має дійсно *виняткове* значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу.

Частиною другою статті 19 Конституції України встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Слід вказати на відповідну правову позицію Верховного Суду, яка викладена у постанові від 13 червня 2023 року у справі № 560/8064/22:

«14. Аналіз цієї норми дає змогу дійти висновку, що діяльність органів державної влади здійснюється у відповідності до спеціально-дозвільного типу правового регулювання, яке побудовано на основі принципу "заборонено все, крім дозволеного законом; дозволено лише те, що прямо передбачено законом". Застосування такого принципу суттєво обмежує цих суб'єктів у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки, а також забезпечує використання ними владних повноважень виключно в межах закону і тим самим істотно обмежує можливі зловживання з боку держави та її органів.

15. Вчинення ж державним органом чи його посадовою особою дій у межах компетенції, але непередбаченим способом, є підставою для визнання таких дій та правових актів, прийнятих у процесі їх здійснення, неправомірними»³⁹.

Зазначений правовий висновок щодо застосування норм права застосовано також у постановах Верховного Суду зокрема від 08.11.2022 р. у справі № 420/2473/22, від 07.03.2023 р. у справі № 910/13573/21.

В контексті розглядуваних нами правових проблем слід вказати, що вирішення питання відкриття/відмови у відкритті касаційного провадження здійснюється хоча і на підставі закону (норм процесуальних кодексів), і в межах встановлених законом повноважень суду, але у непрозорий спосіб, з

³⁹ Постанова Верховного Суду від 13.06.2023 р. у справі № 560/8064/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_06_16_560_8064_22 (дата звернення: 12.06.2026).

оцінюванням в кожному випадку – за власними переконаннями членів колегії суддів Верховного Суду – *фундаментальності* значення скарги, *ступеню значущості* суспільного інтересу справи або її *винятковості* для касатора.

А відтак дискреційні повноваження Верховного Суду щодо визнання відповідної касаційної скарги прийнятною чи непринятною не сформульовані з достатньою чіткістю, що суперечить правовим позиціям як Конституційного Суду України, так і Європейського суду з прав людини, а відтак не відповідають принципу верховенства права.

Як приклад свавільного тлумачення різними колегіями суддів Верховного суду оціночних понять, як «касаційна скарга стосується права, яке має фундаментальне значення для формування правозастосовчої практики», «справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу», слід навести приклади з судової практики, цитати з ухвал Верховного Суду.

Так, в ухвалі Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 04 березня 2025 року у справі № 320/43091/23 зазначена наступна аргументація.

«Так, позивач зазначає, що розгляд цієї справи матиме фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики.

*Суд касаційної інстанції відхиляє зазначені доводи скаржника з огляду на те, що вони мають загальний характер та притаманні кожній аналогічній справі. При цьому заявником касаційної скарги не обґрунтовано в чому саме полягає фундаментальне значення цієї справи для формування єдиної правозастосовчої практики із зазначенням новітніх, проблемних, засадничих, раніше ґрунтовно не досліджуваних питань права, відповідь касаційного суду на які мала б надати нового, уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола суб'єктів правовідносин. <...> Стосовно "**виняткового значення**" справи для учасника справи, то в даному випадку оцінка судом такої "**винятковості**" може бути зроблена виключно на підставі дослідження мотивів, відповідно до яких сам учасник справи вважає її такою, що має для нього виняткове значення. <...> У касаційній скарзі не наведено обставин, які б свідчили про наявність у справі ознак виняткового значення, а також не виділено особливо рідкісних, унікальних вимог, що дають підстави вважати, що вона має значення для уніфікованого розуміння та застосування права для сторін спору.*

Суд враховує, що для кожної із сторін справа, в якій він є учасником, має виняткове значення, оскільки спірні правовідносини, що склались, потребують судового втручання.

Разом з тим, скаргжник повинен довести, що спірні правовідносини є винятковими та такими, що без судового захисту можуть призвести до незворотних наслідків.

Суд відхиляє твердження скаргжника, що справа має виняткове значення для нього, оскільки вони не підтверджені належними доказами та не обґрунтовані обставинами, які б виділяли вимоги скаргжника у цій справі в якусь особливу категорію спорів, є винятковими та такими, що без судового захисту можуть призвести до незворотних наслідків»⁴⁰.

В ухвалі Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 03.04.2025 р. у справі № 420/12709/24, крім ідентичних «міркувань» про критерій фундаментальності, колегія суддів зазначає таке:

«Водночас скаргжник зазначає, що дана справа становить значний суспільний інтерес та має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу.

Суд касаційної інстанції зауважує, що поняття значний суспільний інтерес є оціночним, оскільки кожна справа становить значний суспільний інтерес та виняткове значення для кожного учасника справи. Втім, Верховний Суд виходить з того, що справа становитиме значний суспільний інтерес, якщо результат її перегляду прямо або опосередковано матимуть вплив на забезпечення реалізації системи гарантій права на справедливий суд, та, як наслідок, визначення змісту та обсягу прав, свобод чи законних інтересів невизначеного кола осіб. <...> Однак скаргжником не наведено обставин, які б свідчили про наявність у справі ознак її суспільної важливості або виняткового значення, а також не виділено особливо рідкісних, унікальних вимог, що дають підстави вважати, що вона має значення для уніфікованого розуміння та застосування права для сторін спору, як не наведено і існування різної судової практики у подібних правовідносинах, яка б свідчила про необхідність формування єдиної правозастосовчої практики»⁴¹.

Ухвалою Верховного Суду від 16.01.2025 р. у справі № 640/20043/22 колишньому судді Конституційного Суду України О.В. Касмініну було відмовлено у відкритті касаційного провадження на тій підставі, що ним оскаржувалися судові рішення, постановлені у справі незначної складності. А за правилами пункту 2 частини п'ятої статті 328 КАС України не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у справах незначної складності, крім випадків, передбачених частиною п'ятою статті 328 КАС України:

⁴⁰ Ухвала Верховного Суду від 04.03.2025 р. у справі № 320/43091/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125589530> (дата звернення: 12.06.2026).

⁴¹ Ухвала Верховного Суду від 03.04.2025 р. у справі № 420/12709/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129135749> (дата звернення: 12.06.2026).

«Колегією суддів не може бути прийнято до уваги посилення на існування обставин, визначених підпунктом "а" пункту 2 частини п'ятої статті 328 КАС України, оскільки скаргником не обґрунтовано належним чином в чому саме полягає фундаментальне значення саме даної справи для формування єдиної правозастосовчої практики із зазначенням новітніх, проблемних, засадничих, раніше ґрунтовно не досліджуваних питань права, відповідь касаційного суду на які мала б надати нового, уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола суб'єктів правовідносин.

<...>

Суд також відхиляє твердження скаргника про те, що справа має для нього виняткове значення, оскільки оцінка судом такої "винятковості" може бути зроблена виключно на підставі дослідження мотивів, відповідно до яких сам учасник справи вважає її такою, що має для нього виняткове значення. Винятковість значення справи для учасника справи можна оцінити тільки з урахуванням особистої оцінки справи таким учасником. Відтак, особа, яка подає касаційну скаргу має обґрунтувати наявність відповідних обставин у касаційній скарзі. Проте, в касаційній скарзі скаргник належних обґрунтувань не наводить.

Крім того, використання оціночних чинників, як-то: "винятковість значення справи для скаргника", "значення для формування єдиної правозастосовчої практики", або "суспільний інтерес" тощо не повинні викликати думку про наявність певних ризиків, адже, виходячи із статусу Верховного Суду, у деяких випадках вирішення питання про можливість касаційного оскарження має відноситися до його дискреційних повноважень, оскільки розгляд скарг касаційним судом покликаний забезпечувати сталість судової практики, а не можливість проведення "розгляду заради розгляду"»⁴².

На жаль, колишній суддя Конституційного Суду України О.В. Касмінін, який був одним із підписантів Висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20.01.20126 р. № 1-в/2016, тепер сам змушений оскаржувати неконституційність відповідних положень КАС України, які з'явилися саме внаслідок внесення змін до статті 129 Конституції України. Що дуже схоже на дію принципу «бумерангу».

Крім того, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі 13 серпня 2025 року прийняв до розгляду справу «Касмінін проти України». Справа стосується порушення прав колишнього судді Конституційного Суду України, тривалого ігнорування державою статусу судді та порушення

⁴² Ухвала Верховного Суду від 16.01.2025 р. у справі № 640/20043/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124472226> (дата звернення: 12.06.2026).

гарантій судді, зокрема права на здійснення правосуддя та права на довічне грошове утримання судді у відставці⁴³.

ВИСНОВКИ

1. Пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України є однією з основних засад судочинства. Цю засаду судочинства Конституційний Суд України вважає такою, що визначає «обсяг судового захисту» (п'яте речення підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини рішення від 17 червня 2020 року № 4-р(П)/2020). Саме ця засада судочинства у контексті забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення зазнала змін у бік зменшення свого обсягу внаслідок внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) у 2016 році. При цьому Конституційним Судом України було надано Висновок про відповідність відповідного законопроекту статтям 157 і 158 Конституції України.

2. Прямим наслідком зменшення обсягу конституційного права на судовий захист є запровадження у тексті трьох процесуальних кодексів (КАС, ЦПК, ГПК України) «касаційних фільтрів», за допомогою яких Верховний Суд може відмовляти у відкритті касаційного провадження, посилаючись лише на власну інтерпретацію оціночних понять: «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики», «справа становить значний суспільний інтерес», «справа має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу». Адже визначення вказаних термінів у законодавстві України немає.

3. Наявність таких оціночних питань не лише негативно позначається на судовій практиці, але й створює в судовій системі України додаткові підстави для корупційних зловживань.

4. Запровадження так званих «розумних процесуальних фільтрів» у 2017 році в результаті прийняття трьох процесуальних кодексів в новій редакції є порушенням вимог частини третьої статті 22 Основного Закону України, згідно з якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Але саме це – тобто звуження права на судовий захист (судячи із поступових, методичних змін до законодавства України, починаючи зокрема, з моменту прийняття Закону України від 07.07.2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій та статус суддів»), – і є основним напрямом державної політики щодо реформування вітчизняного судочинства.

⁴³ ЄСПЛ прийняв до розгляду скаргу екс-судді Конституційного Суду України Олександра Касмініна, подану LESHCHENKO&PARTNERS. URL: <https://pravo.ua/iespl-pryiniav-dorozhliadu-skarhu-eks-suddi-konstytutsiinoho-sudu-ukrainy-oleksandra-kasminina-podanu-leshchenko-partners/> (дата звернення: 12.06.2026).

АНОТАЦІЯ

Закон, прийняття якого його автори декларували як утвердження верховенства права у сфері судочинства України, фактично, став новим етапом згортання конституційного права на судовий захист (відбулося скорочення обсягу права на касаційне оскарження судових рішень). Мається на увазі Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відповідні зміни було внесено до трьох процесуальних кодексів України, про що розповідається у даному дослідженні.

Крім того, у ЦПК, ГПК, КАС України було запроваджено так звані «розумні процесуальні фільтри» для касаційного оскарження судових рішень, сформульовані і використані оціночних понять: «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики», «справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу». Дані терміни не мають визначення в законодавстві України, що суперечить принципу юридичної визначеності, який є складовою верховенства права, та сприяє свавіллю у сфері адміністративного, цивільного та господарського судочинства України.

Література

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

2. Пояснювальна записка до проекту постанови Верховної Ради України «Про скасування рішення Верховної Ради України від 03.10.2017 про прийняття в цілому як закону законопроекту про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (від 03.10.2017 р. реєстр. № 6232-п). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62634 (дата звернення: 12.06.2026).

3. Рішення Конституційного Суду України від 28.02.2018 р. № 2-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55> (дата звернення: 12.06.2026).

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів" (від 23.03.2017 р. реєстр. № 6232).

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (дата звернення: 12.06.2026).

5. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232 від 23.03.2017 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9 (дата звернення: 12.06.2026).

6. Зауваження Головного юридичного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (реєстр. № 6232 від 23.03.2017 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9 (дата звернення: 12.06.2026).

7. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

8. Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 р. № 11-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

9. Рішення Конституційного Суду України від 08.04.2015 р. №3-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

10. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

11. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» (реєстр. № 2314 від 25.10.2019 р.). URL:

https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10 (дата звернення: 12.06.2026).

12. Конституція України від 28.06.1996 р. (в редакції від 01.01.2020) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text_____ (дата звернення: 12.06.2026).

13. Висновок у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20.01.20126 р. № 1-в/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#top> (дата звернення: 12.06.2026).

14. Конституція України від 28.06.1996 р. (в редакції від 02.03.2014) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20140302#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

15. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 р. № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

16. Рішення Конституційного Суду України від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

17. Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 2020 року № 6-п(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

18. Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2021 р. № 5-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

19. Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 р. № 8-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

20. Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 р. № 10-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

21. Рішення Конституційного Суду України від 17.06.2020 р. № 4-п(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

22. Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2021 р. № 5-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

23. Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 р. № 2-п(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

24. Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 р. № 2-п(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text> (дата звернення: 12.06.2026).

25. Берназюк Я.О. Європейські стандарти реалізації права особи на доступ до правосуддя в аспекті можливості касаційного (третього) перегляду справи. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1057874/> (дата звернення: 12.06.2026).

26. Рішення Європейського суду з прав людини від 5 квітня 2018 року (заява № 40160/12) у справі «*Zubac v. Croatia*». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-184798&filename=CASE%20OF%20ZUBAC%20v.%20CROATIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20by%20OSCE%20Ukraine%20%20%20.pdf> (дата звернення: 12.06.2026).

27. Рішення ЄСПЛ від 07.11.2013 р. у справі «Белоусов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text (дата звернення: 12.06.2026).

28. Рішення ЄСПЛ від 29.04.2003 р. у справі «Назаренко проти України», заява № 39483/98. URL: https://if.arbitr.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_3/Nazarenko.pdf (дата звернення: 12.06.2026).

29. Рішення ЄСПЛ від 06.07.2015 р. у справі «Заїченко проти України (№2)», заява № 45797/09. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87#Text (дата звернення: 12.06.2026).

30. Рішення ЄСПЛ від рішення від 23.10.2014 р. у справі «Вінтман проти України» (*Vintman v. Ukraine*), заява № 28403/05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45#Text (дата звернення: 12.06.2026).

31. Рішення ЄСПЛ від 12.03.2009 р. у справі «Сергій Волосюк проти України», заява № 60712/00; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_095#Text (дата звернення: 12.06.2026).

32. Постанова Верховного Суду від 13.06.2023 р. у справі № 560/8064/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_06_16_560_8064_22 (дата звернення: 12.06.2026).

33. Ухвала Верховного Суду від 04.03.2025 р. у справі № 320/43091/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125589530> (дата звернення: 12.06.2026).

34. Ухвала Верховного Суду від 03.04.2025 р. у справі № 420/12709/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129135749> (дата звернення: 12.06.2026).

35. Ухвала Верховного Суду від 16.01.2025 р. у справі № 640/20043/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124472226> (дата звернення: 12.06.2026).

36. ЄСПЛ прийняв до розгляду скаргу екс-судді Конституційного Суду України Олександра Касмініна, подану LESHCHENKO&PARTNERS. URL: <https://pravo.ua/iespl-pryiniav-do-rozhliadu-skarhu-eks-suddi-konstytutsiinoho-sudu-ukrainy-oleksandra-kasminina-podanu-leshchenko-partners/> (дата звернення: 12.06.2026).

Information about the author:

Volokh Oleksandr Kostiantynovich,

Candidate of Juridical Sciences,

Associate Professor at the Department of Administrative
and Legal Disciplines,

Educational and Scientific Institute of Law and Psychology
of the National Academy of Internal Affairs
1, Solomyanska avenue, Kyiv, 03035, Ukraine